

‘Het lijkt hier wel de achttiende eeuw’

Over Sophie Straats smartlap vol revolutionaire idealen

Renée Vulto

Universiteit Utrecht

r.vulto@uu.nl

Abstract

In Sophie Straat’s song ‘Vrijheid, Gelijkheid & Zusterschap’ (2022) and her corresponding music video, a colorful character falls asleep and, like a ‘Marie-Antoinette of the twenty-first century,’ dreams that she can do anything she wants. We witness a utopian dream world where all twenty-first-century problems have been solved: from climate change and factory farming to corruption and religious oppression. Her awakening in the true twenty-first century, however, is rough: ‘it looks more like the eighteenth century!’ The song contrasts present and past, dream and reality in an intriguing way and depicts the beheaded French queen Marie-Antoinette as an embodiment as much as a victim of eighteenth-century progressivism. Departing from the French Revolution, it seems, Straat aims at criticizing today’s progressivism. For this, she uses one of the historically most powerful tools to voice social critique and mobilize the masses: song. But will the people ever be able to achieve the utopia that this singer is dreaming of?

Keywords: political song, social criticism, utopia, Marie-Antoinette, progress

In het lied ‘Vrijheid, Gelijkheid & Zusterschap’ (2022) van de Amsterdamse smartlappenzangeres Sophie Straat valt een kleurrijk personage in slaap en droomt over een roze luchtkasteel waarin ze alles mag doen wat ze wil. Ze is een ware ‘Marie-Antoinette in de eenentwintigste eeuw.’¹ In deze utopische droomwereld zijn alle misstanden van vandaag opgelost: van verdwijnend regenwoud, klimaatverandering en de bio-industrie tot corruptie en

1 Zie de videoclip op YouTube: https://youtu.be/wRxmo__-WI4

religieuze onderdrukking. Het ontwaken is ruw, zingt het personage, want ‘het lijkt hier wel de achttiende eeuw / de een heeft niets te zeggen, en de ander veel te veel’. Wie vooruitgang verwachtte, komt bedrogen uit.

Het lied is al eeuwenlang een veelbeproefd middel om maatschappijkritiek te uiten. De muziek verpakt de boodschap niet alleen op een aantrekkelijke manier: een goed zingbare melodie zorgt er ook voor dat een lied makkelijk onthouden en verspreid kan worden. Sophie Straat maakt dus niet alleen gebruik van een achttiende-eeuws personage, ze sluit ook aan bij literaire vormen en genres die in die tijd populair waren. Want hoewel het politieke lied van alle tijden is, heeft het nooit zo’n centrale rol in het publieke debat gespeeld als in de vroegmoderne tijd. Zingen was in de achttiende eeuw een vast onderdeel van het dagelijkse leven en liederen werden gericht ingezet als een publiek discussieforum. Bovendien kon het zingen van politieke liederen gebruikt worden om mensen voor een bepaalde zaak te mobiliseren. Is dat ook wat Sophie Straat hier wil bereiken? In ieder geval herinnert ze de eenentwintigste-eeuwse luisteraar wel aan de revolutionaire sentimenten van de achttiende eeuw door het over hét popicoon uit de Franse Revolutie te hebben: Marie-Antoinette.²

Al bij leven was deze koningin omgeven door populaire mythes en nog steeds spreekt ze tot de verbeelding. Was zij een decadente, arrogante en promiscue despote die vond dat het volk maar brioche moest eten als er geen brood was, of een liefdevolle moeder en plichtbewuste echtgenote die in het keurslijf van een koninklijke levensstijl was gedwongen? In het lied van Sophie Straat overheersen de mythes. In de videoclip bij het lied zien we Marie-Antoinette als een seksueel bevrijd personage, in bed omgeven door decadente zoetigheden. In een darkroom voert ze haar kleurrijke vrienden (de Amsterdamse dragqueengroep House of Hopelezz) slagroomtaart. Hier speelt het lied met de veronderstelde polymorfe seksualiteit van de koningin, die in de achttiende eeuw het onderwerp was van vele spot-, laster-, en smaadliederen.³

Het verband tussen de ‘libertijnse’ koningin en de maatschappijkritiek in de tekst is echter zwak. Was Marie-Antoinette immers niet net de antipode van de revolutionaire idealen van vrijheid en gelijkheid waar het lied mee dweept? In een interview met *3voor12* zegt Sophie Straat: ‘de Franse revolutie heeft veel betekend voor de mensenrechten. Om die te verkrijgen moeten er soms slachtoffers vallen.’⁴ In haar ogen is Marie-Antoinette dus tegelijkertijd een belichaming en slachtoffer van de vooruitgang. Zo ontstaat er door

2 Denk aan de bekende film van Sofia Coppola (2006) met Kirsten Dunst als Marie-Antoinette.

3 Zie bijvoorbeeld Goodman en Kaiser eds., *Marie-Antoinette*.

4 Holterman, ‘Sophie Straat droomt’.

de rol van Marie-Antoinette een vreemde ambiguïteit die in het hele lied overheerst.

‘Vrijheid, Gelijkheid & Zusterschap’ plaatst heden en verleden, droom en werkelijkheid op een interessante manier tegenover elkaar. De persoonlijke vrijheid die Marie-Antoinette in het lied ervaart lijkt deel van een utopie, een droomwereld, maar die dan wel duidelijk in de eenentwintigste eeuw wordt gesitueerd. Deze persoonlijke vrijheden staan in schril contrast tot de reële eenentwintigste-eeuwse wantoestanden die het lied benoemt, zoals de inperking van vrouwen- en LGBTQI+-rechten. De eenentwintigste eeuw lijkt twee gezichten te hebben: utopie en dystopie. Aan de ene kant is er grote individuele vrijheid, aan de andere kant systematische en institutionele onderdrukking. Die beperkingen doen Marie-Antoinette zingen: ‘en als ik wakker word, dan lijkt het wel de achttiende eeuw’. In haar droom is zij in een wereld beland die tegelijkertijd utopie en dystopie, maar noch achttiende noch eenentwintigste eeuw, is. Bij het ontwaken wordt ze terug die realiteit in geslingerd, de realiteit van *zowel* achttiende als eenentwintigste eeuw.

Deze tweeledigheid wordt doorgetrokken in het hele lied. Terwijl Sophie Straat ook concrete problemen benoemt zoals de kinderopvangtoeslagenaffaire en de asielcrisis, lijkt ze ons ook aan te willen zetten tot nadenken over bredere vragen. Wat is vooruitgang? Wanneer is een verandering geen ‘stap achteruit’ maar een verbetering ten opzichte van het verleden? Daar is het verband met de Franse Revolutie, die dreef op vooruitgangdenken, dan wel weer duidelijk. Even (zeer) kort door de bocht: gedurende de achttiende eeuw maakte Frankrijk een explosieve welvaartsgroei door. Tegelijkertijd ontstond er bij verlichtingsfilosofen een geloof in de sociale en politieke emancipatie van de gewone burger. Maar tegen het einde van de eeuw ging het mis: economische crisis en mislukte oogsten zorgden ervoor dat het moeilijk werd de in aantal enorm gegroeide Franse bevolking te voeden. De vooruitgang stagneerde en het mondig geworden volk kwam in opstand onder het motto *liberté, égalité, fraternité*.

Ook nu, in de eenentwintigste eeuw, zijn er genoeg redenen voor onvrede. In haar lied noemt Sophie Straat in ieder geval voldoende aanleidingen om het oude revolutiemotto weer van stal te halen. Een van de grootste problemen is de klimaatcrisis. Volgens eco-historicus Jason Moore zijn we in het ‘kapitaloceen’ terecht gekomen (dat trouwens zijn wortels heeft in de achttiende eeuw).⁵ Daarmee lijkt er een einde te zijn gekomen aan de menselijke groei die de planeet aankan. Als we onze groei niet beperken stevenen we af op een onontkoombare crisis. Komt er dan, net als in het achttiende-eeuwse Frankrijk, opnieuw een opstand aan?

5 Zie Moore, ed., *Anthropocene or Capitalocene?*

Het is echter nog maar de vraag of het volk, mondiger dan ooit, daadwerkelijk van zich zal laten horen. Zijn we nog wel in staat om ons los te maken van het vooruitgangdenken en over te stappen naar een andere manier om de samenleving in te richten? Biologe en filosofe Donna Haraway denkt voorlopig van niet. Zij stelt dat een groot deel van de mensheid simpelweg weigert te erkennen dat er aan vooruitgang een einde komt. Tot een revolutie zijn we helemaal niet in staat omdat het vooruitgangdenken ons blind maakt voor de staat van crisis waarin de huidige wereld verkeert.⁶ Als alternatief voor het vooruitgangdenken stelt Haraway dat we, in plaats van alsmaar te streven naar een betere toekomstige wereld, ons beter kunnen bezighouden met de wereld die er al is. Interessant genoeg doet Haraway dit zelf door onder andere te kijken naar literaire sciencefiction, zoals de utopieën en dystopieën van Ursula Le Guin en Octavia Butler.⁷ In het werk van deze beide auteurs kunnen we een idee krijgen van wat er zou kunnen gebeuren als we aan het vooruitgangdenken vast blijven houden. Vooral Le Guin's fictionele utopieën komen voort uit een toestand van crisis en chaos — de dystopie.

Ook vroegmoderne auteurs zoals de Engelse Thomas More (die de term 'utopia' introduceerde), Francis Bacon en Margaret Cavendish, maar ook Nederlandstalige schrijvers uit de achttiende eeuw zoals Hendrik Smeeks, Elizabeth Wolff en Gerrit Paape, gebruikten hun scherpe pennen om de wereld waarin zij leefden te bekritisieren. Utopische teksten zijn een manier om na te denken over de kloof tussen de ideale en de echte wereld. Vaak zijn zulke verhalen zowel een analyse van de tekortkomingen van de eigen samenleving, als een suggestie voor een alternatieve vorm van samenleven. Waar het woord 'dystopie' enkel 'slechte plek' betekent, kan 'utopie' zowel 'goede plek' als 'geen plek' betekenen. Door de ambiguïteit van dit woord is de wereld in utopische narratieven weliswaar een ideale wereld, maar blijft deze wereld ertoe veroordeeld enkel in de verbeelding te bestaan, terwijl de dystopie al werkelijkheid is geworden. Zo bevat iedere utopie een dystopie. In 'Vrijheid, Gelijkheid & Zusterschap' maakt Sophie Straat op een verwarrende, maar interessante manier gebruik van die ambiguïteit. In haar droomwereld kunnen achttiende en eenentwintigste eeuw moeiteloos in elkaar overlopen. De eenentwintigste eeuw herbergt zowel utopie als dystopie, want pure utopie bestaat alleen in dromen.

6 Zie Haraway, *Staying with the Trouble*.

7 Zie bijvoorbeeld *Always Coming Home* (1985) van Ursula Le Guin en Octavia Butlers *Parable of the Sower* (1993) en *Parable of the Talents* (1998). Een recente Nederlandse roman die aandacht besteed aan een alternatieve relatie met de wereld om ons heen is *Wormmaan* (2021) van Mariken Heitman. In de jaren tachtig ging Thea Beckman haar voor met haar trilogie *Kinderen van Moeder Aarde* (1985), *Het helse paradijs* (1987) en *Het Gulden Vlies van Thule* (1989).

Is er dan überhaupt hoop op een utopische wereld zoals die in ‘Vrijheid, Gelijkheid, Zusterschap’? Een wereld waarin mensen- en dierenrechten gerespecteerd worden, waarin we de natuur weer de ruimte geven, en waarin iedereen gelijke kansen krijgt? Misschien valt een eerste stap in de richting van zo’n wereld wel te zetten door juist een pas op de plaats te maken, het vooruitgangdenken te laten varen en beter te luisteren naar de wereld om ons heen. Misschien moeten we toch nogmaals naar de revolutionaire erfenis van de achttiende eeuw kijken. Kunnen we in het revolutionaire concept ‘broederschap’ (of het volgens Sophie Straat inclusievere ‘zusterschap’) wellicht een eerste aanzet ontwaren tot meer aandacht voor de wereld om ons heen, tot solidariteit?⁸ Of is er een ‘best of both worlds’? Misschien ligt het antwoord niet in de combinatie van, maar in de confrontatie tussen revolutie en vooruitgangdenken. Misschien moeten we ‘re-volutie’ weer iets meer letterlijk opvatten en streven naar een betere wereld door herstel. Herstel van evenwicht: streven naar een gezonde natuur en naar gelijkheid tussen mensen ongeacht geslacht, afkomst of geaardheid. Misschien kan dan de droom van Sophie Straat uiteindelijk werkelijkheid worden.

Bibliografie

- Goodman, Dena en Thomas Kaiser, eds., *Marie-Antoinette: Writings on the Body of a Queen* (Londen 2003).
- Haraway, Donna J., *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene* (Durham NC 2016).
- Holterman, Jordi, ‘Sophie Straat droomt van een mooiere wereld. Amsterdamse zangeres weet dat het levenslied meerdere vormen heeft’, *3voor12* (24 februari 2022).
- Moore Jason W., ed., *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism* (Londen 2016).

Over de auteur

Renée Vulto is historisch musicologe en letterkundige en schreef een proefschrift over achttiende-eeuwse Nederlandse revolutionaire liedcultuur met de titel *Singing Communities: Politics of Feeling in the Dutch Revolutionary Period (1780-1815)*. Momenteel is zij docente Cultuurgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

8 Holterman, ‘Sophie Straat droomt’.